

SZOKA MARGIT

Az újfehértói izraeliták házasságkötési jellemzői az 1895–1913 közötti időszakban

Az izraelita házasságkötést a XIX–XX. század fordulóján, hasonlóan egyéb felekezetekhez, leginkább a családi, az üzleti kapcsolatok, a műveltség, a vagyoni helyzet alapján történő mérlegelés, valamint a szűkebb és tágabb rokonság aktív párkereső tevékenysége határozta meg, mintsem a házasságra lépő felek személyes vonzalma, esetleg komolyabb érzelmi egymás iránt. A külső nyomásra született házasságok létrejöttét még inkább fokozta a zsidó közösség zártsága, létszáma, valamint a közösségen belüli vallási megoszlás is, így gyakran hivatásos házasságközvetítő, sádchen, segítségét is igénybe vették a frigy létrejöttéhez, még akkor is, ha kapcsolati tőkék bevonására került sor.¹ A házasulandó felek személyes preferenciáinak (műveltség, foglalkozás) érvényesítése helyett nagyobb hangsúly helyeződött a család társadalmi helyzetére és vallási irányultságára. Ahhoz, hogy állításom megerősítem vagy cáfoljam, a házasságra lépők foglalkozásszerkezeti elemzése mellett a közjegyzői házassági szerződéseket tekintettem át. (Az egyházi házasságok, melynek kifejezője a házasságlevél (ketuba), nem képezik részét a tanulmánynak.)

Az újfehértói zsidó közösség települési szinten számottevő közösségnek számított az átlagosan 9%-os arányával,² párvalasztás szempontjából mégis egy szűk területet jelentett. A helyi házassági piac korlátozottságát leginkább a házasulandók születési adatai mutatják meg, az összes házasságkötésből mindössze hat kötött helyi születésű és lakosú jegyespár között. Az 1868-as kongresszusi szabályozást követően az izraelita községek hitközséggé alakultak. Az újfehértói izraelita község kerületéhez került Huguaj (Érpatak), Geszteréd és Bököny, tehát egy jelentős létszámú hitközségi területté vált, hivatalosan az Autonóm Orthodox Izraelita Hitközség név alatt. A hitközség fogta össze az itt élő neológ, az ortodox és a haszid irányzathoz tartozó izra-

¹ RÓBERT PÉTER: Zsidó házasságok létrejöttének vizsgálata történelmi és szociális szempontból. HACOFÉ Országos Rabbiképző-Zsidó Egyetem tudományos folyóirata, 2012. 4. Vol II. Nr. 1. <http://or-zse.hu/hacofe/hac-vol4-tart.htm> Letöltve: 2023. 11. 21.

² Magyar Statisztikai Közlemények Új sorozat. (MSK ÚS) 1. kötet. A Magyar Korona Országainak 1900. évi népszámlálása. A népesség általános leírása községenként. Budapest, 1902. 306–307. és (MSK ÚS) 1. kötet. A Magyar Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. A népesség általános leírása községenként. Budapest, 1912. 306–307.

elitákat. A zsidó közösségen belüli felekezeti töréspontok felszínre kerülési formái közé nem sorolhatók sem a hivatalos iratok, sem a közösség térhasználatának megjelenési jellemzői. Így az elkülönülés párválasztásban történő megnyilvánulásának jelei nem bizonyíthatók, de minden bizonnyal meghatározó preferenciaként szerepelhetett a házasságkötéseknél.

Az 1895–1913 közötti időszakban 121 polgárjogi házasságkötés történt, átlagban 6 házasságkötés évente. 1895-ben és 1910-ben mindössze egy házasságkötésre került sor. Az 1895-ös adatot a vizsgálati szempontok magyarázzák, október elseje után történt az egybekelés (ebben az évben összesen hatan léptek frigyre az izraelita házassági anyakönyv alapján). Az 1910-es adat igazolására nincs megfelelő magyarázat. Az 1897-es évben duplája a házasságkötések száma az átlagnak, 13-an kötöttek házasságot. 1913-ban 11, míg 1904-ben, 1908-ban, 1912-ben 10 házasságkötés történt. A házasságra lépők átlagéletkorának elemzéséhez a Hajnal-modellt vettem kiindulási alpnak. John Hajnal demográfus 1965-ben megjelent írásában demográfiai jellemzők alapján választotta ketté Európát egy Szentpétervártól-Triesztig húzott vonal mentén. Az ettől a vonaltól keletre eső országokat a keleti régióba, a vonaltól nyugatra eső területet pedig a nyugati régióba sorolta. A két régió között különbséget lehet kimutatni a házassági mintában, bár Magyarország esetében a nyugati és keleti minta keveredik.³ A két minta házasságkötéskori életkori mutatói jelentősen eltérnek egymástól. Csernák Józsefné a Hajnal-módszer alapján az első házasságra lépéskor a nők esetében 1900-ban 22,5, 1910-ben 22,3, míg a férfiakéban 1900-ban 26,4, 1910-ben 26,2 év becsült átlagéletkort mutatva ki.⁴ Újfehértó az ország északkeleti településeként a keleti régió demográfiai sajátosságait tükrözi, a szinte hasonló házasságkötéskori átlagéletkorról. A településen az izraelita völegények és menyasszonyok első házasságkötéskori átlagéletkora a nők esetében 22,6 év, a férfiakéban 26 év. A vizsgált minta házasságkötéskori átlagéletkora (a második házasságot is figyelembe véve) nők esetében 22,9, férfiakéban 26,5 év. A gyakorisági mutatót figyelembe véve a nők 21, míg a férfiak 23 évesen kötöttek házasságot. A jelentősen eltérő értékeket az okozza, hogy az átlagéletkori mutatók mögött különböző kormegoszlás húzódik meg, ezért célszerű megnézni a medián értéket is, ami a nők esetében nem változik, míg a férfiaknál ez 25 év. Ezek a középérték mutatók már jelentősen közelítenek egymáshoz (vagy megegyeznek). A férfiak esetében a házassági életkor nem egységes, szélsőséges értékek között mozog, melynek kezdő pontja a 19. életév, befejező értéke az 54. életév. Az arák házasságkötéskori átlagéletkora hét esetben mutat az átlagtól eltérő értéket, egyrészt mind a vizsgált időszakra vetítve, másrészt a fentebb említett adatokat figyelembe véve. A három kiugró magasabb átlagéletkor 1910-ben 37 év (mindössze egy házasságkötés történt, Czeisler Mari a 37 éves hajadon kötött házasságot az 51

³ HAJNAL, JOHN: European Marriage Patterns in Perspective. In: Population in History. Essays in Historical Demography. Szerk. Galss, D. V. and Eversley, London, 1965. 101–143.

⁴ CSERNÁK JÓZSEFNÉ: Házasság és válás Magyarországon, 1870–1994. Demográfia, 1996. 2–3. sz. 108–136. 1910-ben a nők házasságkötéskori átlagéletkora 23,5 év, férfiak esetében 28 év.

éves özvegyember Weisz Jakabbal), 1903-ban 26,6 év (az egybekelők között találjuk a 42 éves özvegy Klein Menyhértne Goldstein Fánit, aki a korban hozzáillő 48 éves Klein Dávid aggregényhez ment feleségül, közöttük a vezetéknevelni azonosság ellenére rokon kapcsolat nem áll fenn), valamint 1911-ben 25,7 év (a 41 éves özvegy Friedman Léni kötött házasságot a szintén özvegy 51 éves Grósz Ignáccal). A legidősebb ara az 52 éves Tverszky Srura, aki az 51 éves Halberstam Eliézer Schulimmal kötött házasságot 1913-ban. A férjet a helyi haszid zsidó közösségben csodarabbiként tisztelték. Halberstam Eliézer a híres cánczi (Nowy Sacz) rebe fia, felesége Tverszky Srura pedig a csernobi (Csernobil) rebe lánya.⁵ A házasságukkal két híres haszid udvar került rokon kapcsolatba. Az anyakönyvi adatok bejegyzései nem tüntetik fel, hogy az idős rabbi özvegyember lett volna. A rabbi Friderika nevű leányának házassági adatai alapján Szira Marjam Tverszki az édesanyja. Halberstam Friderika még Hornosteipelben született, de már Újfehértón kötött házasságot Halberstam Benejiennel (Benedek) 1899-ben. Tehát valószínűsíthető, hogy a rabbi és a rebbecen házasságkötése a magyar polgári törvényeknek megfelelően csak 1913-ban történt meg. Halberstam Schulem Eliézer valószínűleg 1898-ban érkezett a településre,⁶ az akkor már virágzó haszid közösség csodarabbijának, aki nemcsak a helyi, de a távolabbi haszid hívek körében is ismertségre tett szert.⁷ A település utolsó csodarabbija hívei körében került deportálásra Nyíregyházára, Auschwitzban vesztette életét 1944-ben, a rebbecen a gettóban hunyt el.⁸

Az átlagtól eltérő alacsonyabb átlagéletkort 1899-ben (20 év), 1905-ben (20,2 év), 1909-ben (20,5 év) találni, mindhárom év esetében az alacsony értéket az arák fiatal életkora adja, a legfiatalabb menyasszony 16 esztendő. 1898-ban a még gyermek Frönl Gizella, a nála tíz évvel idősebb Schreiber Hermannal, Preiz Betti a szintén 26 éves Izrael Ignáccal, 1904-ben Sniczler Róza a 19 éves Széler Lázárral kötött házasságot. A férfiak esetében a házasságkötéskori életkor a házasságkötések 24,7%-ban mutat magasabb értéket. 1896-ban 29, 1898-ban 29,6, 1903-ban 29,6, 1910-ben 51 (egyetlen házasságkötés történt), 1911-ben 28 év. Ezekben az években a magasabb átlagéletkort minden esetben az okozza, hogy idősebb vőlegényt találunk a házassalandók között. 1896-ban mindössze hárman kötöttek házasságot, ebből két esetben haladta meg a vőlegény életkora az átlagot (a 28 éves egyedülálló Zelmanovics Dávid és a 34 éves Kepecs Ignác nőült). 1898-ban és 1903-ban is találni idős vőlegényeket az egybekelők között, 1898-ban az 54 éves Weisz Márton hitközségi metsző lépett házasságra a 45 éves Gelbman Hanival. Weisz Márton egyben a legidősebb vőlegény is. A legfiatalabb életkor a vőlegények között a 19 életév, ez három esetben fordul

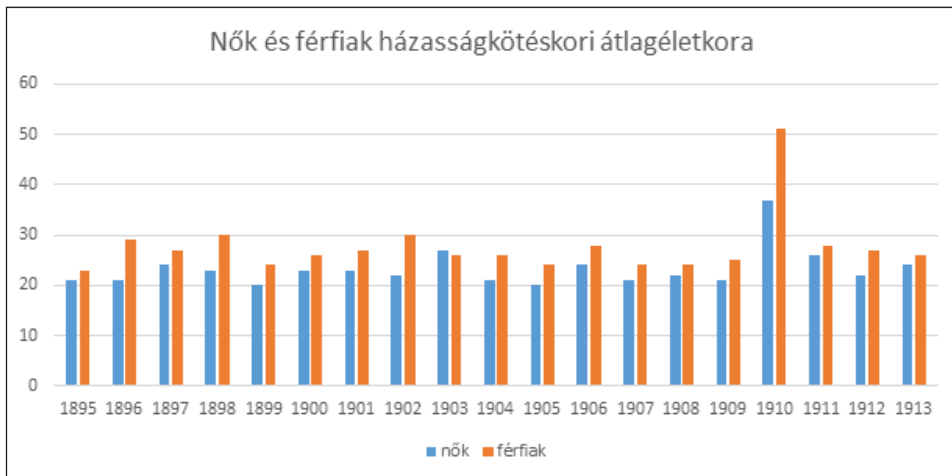
⁵ WODZIŃSKI, MARCIN – SPALLEK, WALDEMAR: Historical atlas of Hasidism. Princeton and Oxford, 2018. Princeton University Press, 59–80. [WODZIŃSKI, 2018.]

⁶ Halmos Sándor szerint ez 1919-ben történt. Lásd HALMOS SÁNDOR: Adatok Bereg és Szabolcs vármegye zsidósága történetéhez a letelepedéstől napjainkig. Budapest, 2009. Brankovics István Alapítvány – Gondolat Kiadó, 251.

⁷ Zsidó Újság Az Orthodox zsidóság független napilapja szám nélkül, 1931. augusztus 14., 9.

⁸ CSEH VIKTOR: Zsidó örökség: vidéki zsidó hitközségek Magyarországon. Budapest, 2021. Magyar Zsidó Kulturális Egyesület, 305–309.

elő. 1903-ban nősült a 19 éves Széler Lázár, a szintén 19 éves Rézműves Salamon, 1913-ban pedig Farkas Jakab. A házasságra lépők koreloszlása egyenletes, 20–30 éves életkor közötti időszakban oszlik el, kiugró értéket az 1910-es év mutat.

1. számú ábra Nők és férfiak házasságkötés kori átlagéletkora (az ábrán az 1895-ös évben az összes izraelita házasságkötés szerepel). Saját szerkesztés. Forrás: Újfehértó nagyközség házassági anyakönyvi kivonat 1895–1913. MNL SZSZBML XXXI. 1.

A második házasságra lépőknél összehasonlítva az özvegy férfiak és nők arányát, elmondható, hogy a férfiaké majdnem háromszorosa a nőkének. Nők esetében ketten maradtak társ nélkül, a férfiaknál ez öt személyt jelentett. Elvált nő nem kötött házasságot ebben az időszakban, a férfiaknál is mindössze egy esetben történt, a 26 éves elvált Klein Izrael 1912-ben újránősült. A válás a zsidó törvények alapján csak akkor lehetséges, ha a férj válólevelet (get) ad feleségének, ennek hiányában a zsidó vallás-jog szerint nem szűnik meg a házasság, még akkor sem, ha a polgárjogi törvények értelmében el is váltak egymástól. (A házasság érvénytelenítésének jogi szempontjait az 1894. évi XXXI. törvénycikk rendezte.) A házasság felbontásáról szóló igazolást, a bizonyítványt, a hitközség rabbija állítja ki, ekkortól egyházilag is felbontott a házasság. 1909-ben vette feleségül a kereskedőcsaládból származó Breuer Sámuel helyi lakos bankpénztárnok a gazdálkodó családból jövő Staub Saroltát Gáván. A házasságot házassági szerződés kötésével is megerősítették. A feleség a házasságba 8000 korona készpénzt és 3600 korona értékben női kelengyetárgyakat vitt.⁹ A házasságot hamarosan gyermekáldás is kísérte, de a felek között egy éven belül oly mértékben megromlott a kapcsolat, hogy kezdeményezték a válást (a válóok a peres iratokból

⁹ Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Vármegyei Levéltára, [MNL SZSZBML] Nyíregyházi közjegyzők iratai. 1875–1949. Dr. Somogyi Gyula iratai VII/156/a 31. doboz 109/ 1909.

nem derül ki). A házas felek közötti vitás ügyek (főként anyagi kérdésekben) rendezésére közjegyző segítségét is igénybe vették; 1910-ben egyességet kötöttek egymással.¹⁰ Az akkor már Nagyváradon élő feleség a gazdálkodó édesapját Staub Mórt bízta meg ügyei intézésével. A házasfelek megállapodásuk értelmében visszaszolgáltatták egymásnak a jegyajándékként adott tárgyakat (a feleség részéről 1 pár briliánsfüggőt, 1 briliánsgyűrűt, 1 női aranyórát és 1 női arany óraláncot, a férj részéről az aranyórát és az arany óraláncot), valamint férj a feleségnek visszaadja a házasságba vitt 8000 korona értékű készpénzbeli hozományt. Az egyesség kitért a közös gyermek javadalmasására is, a leánygyermek részére az apa 3000 koronás életbiztosítást köt. A házasság felbontására (a férj többszöri sürgetése után, miszerint a felesége akadályokat görgöt a válás felbontása elé) 1911-ben került sor. Ugyanebben az évben a nagyváradi izraelita hitközség főbbijja hivatalosan, egyházilag is felbontotta a házasságot.¹¹ A válás a kor közgondolkodásában elítélendő dolognak számított, viszont a zsidó vallásjog szerint a válás megengedett és elfogadottabb cselekedet, szigorú szabályok betartása mellett, mint a keresztényeknél. A válás előtt a rabbinak „kötelessége” kibékíteni a házasfeleket, hiszen a házasság, a keresztény valláshoz hasonlóan, szentségnek minősül (az első, de a második házasság – az újraházasodás – is micva). Breuer Sámuel hamarosan újranősült, Gelberger Margittal kötött házasságot.

A völegények és menyasszonyok lakhelye és származási helye

Az egybekelők lakhelyének és származási helyének vizsgálatakor arra kerestem a választ, hogy a házasságra lépők milyen migrációs háttérrel rendelkeztek, megfigyelhető-e területi jellemző a párválasztásban, mennyire zárt a helyi zsidó közösség. A zsidóság betelepülése a vármegyébe, illetve a településre keleti, északkeleti irányból (Kárpátalja, Galícia) a XVIII. században vette kezdetét és bontakozott ki (Gábor Anna,¹² Marcin Wodziński¹³). A legújabb kutatások alapján a keleti irányból az északi és a keleti vármegyékbe történő nagyarányú bevándorlás bár meghatározó, de a zsidóság számának gyors növekedése leginkább a természetes szaporodás következménye.¹⁴ Zeke Gyula szerint az izraeliták természetes szaporodása minden korszakban meghaladta a bevándorlás arányát.¹⁵ Erre a megállapításra jut Sebők László is, a zsidóság természetes szaporodása felülmúlta a más felekezeti magyar népesség arányát, de 1881 óta folyamatos csökkenést mutat, 1911–1914 közötti időszakban 11,2 ezrelék, ami

¹⁰ MNL SZSZBML VII/156/a 32. doboz 375./1910.

¹¹ MNL SZSZBML VII/156/a 33. doboz 382./ 1911.

¹² GÁBOR ANNA: A zsidók letelepedése Szabolcs-Szatmár megyében. Szabolcs-Szatmári Szemle, 1991. 1. sz. 32–52.

¹³ WODZIŃSKI 2018, 59–80.

¹⁴ MISLOVICS ERZSÉBET: A magyarországi zsidóság demográfia- és gazdaságtörténete, 1700–1830. Tézis a „Philosophiae doctor” címért. Doktori (Phd) értekezés. Jeruzsálem, 2008. Online: http://doktori.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/7511/1/2008_mislovics_erszebet.pdf.50. [Letöltve: 2023.10.12.]

¹⁵ ZEKE GYULA: A magyarországi zsidóság hitközségeinek kiépülése. Hét évtized a hazai zsidóság életében I. Szerk. Lendvai L. Ferenc – Sohár Anikó – Horváth Pál. Budapest, 1990. Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai Intézet, 134–135.

már megegyezik az országos átlaggal.¹⁶ A két eltérő nézőpont hogyan jelenik meg a település esetében, arra a házassági adatok elemzése is támpontot adhat, hiszen a természetes szaporodás mértéke is befolyásolója a lokális párválasztási szokások jellemzőinek.

A házassági anyakönyvek 1906-ig tüntetik fel a házasulandók születési (származási) helyét, ezt követően már csak a lakhely feltüntetése szerepel. Lakhely esetében a vizsgált időszak egészének lakóhely bejegyzései rendelkezésre állnak, míg a születési hely esetében csak az 1906-os évvel bezárólag nyerhetünk információt az anyakönyvekből, így a származási hely adatok esetében az 1895–1906 közötti időkört vettem alapul. Ez természetesen a migrációs háttéradatok torzulását jelenti, hiszen nem áll rendelkezésre a vizsgált időkör egésze, de alkalmas arra, hogy információt nyerjünk a házasulandók területi mozgásáról. A lakóhely és a származási hely tekintetében külön vizsgáltam a vőlegények és a menyasszonyok adatait.

Lakóhely	Házasulandók (121 fő)	Származási helyi (születési hely)	Házasulandók (68 fő)
Újfehértó	30	Újfehértó	9
Szabolcs	32	Szabolcs	19
Hajdú	14	Hajdú	6
Bihar	10	Bihar	7
Bereg	8	Bereg	2
Szatmár	8	Szatmár	4
Máramaros	6	Máramaros	7
Szilágy	2	Szilágy	1
Abaúj-Torna	-	Abaúj-Torna	1
Ung	2	Ung	1
Ugocsa	-	Ugocsa	1
Zemplén	2	Zemplén	1
Békés	1	Békés	-
Borsod	1	Borsod	1
Maros	1	Maros	1
Bodrog	-	Bodrog	1
Szolnok-Doboka	1	Szolnok-Doboka	-
Somogy	-	Somogy	1

¹⁶ SEBŐK LÁSZLÓ: A magyarországi zsidók a számok tükrében. Rubicon, 2013. 4. sz. Online: <https://rubicon.hu/cikkek/a-magyarorszag-i-zsidok-a-szamok-tukreben> [Letöltve: 2023.10.23.]

Fehér	-	Fehér	1
Temes	1	Temes	1
Tolna	-	Tolna	1
Pest-Pilis-Solt-Kiskun	1	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	-
Galícia	1	Galícia	1
Palesztina	-	Palesztina	1

1. számú táblázat. A völegények lakóhely és származási hely szerinti megoszlása.

Forrás: *Újfehértó nagyközség házassági anyakönyvi kivonata 1895–1913. MNL SZSZBML XXXI. 1.*

A legfontosabb megállapítás az, hogy a völegények 38%-a a környező Szabolcs vármegyei településekről származik (Nyíregyháza, Balkány, Bököny, Nagykálló, Tiszapolgár, Tiszadob, Gáva). A völegények többsége, 36%-a helyi (gyakran a távolabbi településekről származó völegények az esküvő előtt már itt tartózkodtak, így a helyi lakhely került feltüntetésre), illetve szomszéd vármegyei lakos (Hajdú, Szatmár, Bereg), 31%-uk a távolabbi északi és északkeleti vármegyékből választott újfehértói hajadont párnak. Mindössze ketten nőültek a településre távolabbi vármegyékből, illetve területéről. A területi szempontokat figyelembe véve a férjek a szomszédos, illetve az északi és északkeleti vármegyékből kerültek ki, az ország közép-ső, illetve nyugati területéről 2 völegény érkezett. Ennél pontosabb információ nyerhető a születési (származási) hely adataiból, bár általános megállapítás nem vonható le, hiszen, az anyakönyvek csak 1906-ig tüntették fel a születési helyet. A 11 év adatai alapján (68 bejegyzés) a völegények mindössze 6%-a helyi születésű lakos, 13%-a pedig Szabolcs vármegyei. A férjek 80%-a szomszédos, illetve a távolabbi keleti és északi vármegyékből érkezett. Területiség szempontjából egyértelmű a keleti és északkeleti irányultság, három esetben távoli vármegyéből (Tolna, Temes és Somogy), valamint egy országhatáron kívüli területéről jött völegény. 1897-ben Palesztinából nőült Újfehértóra Rabinovics Volf Moise talmudtanuló, itt kötötte össze életét egy vegyeskereskedő leányával, Stein Bettivel. A hajadon családja sem tekinthető tősgyökeres újfehértóinak, hiszen a menyasszony Zemplén vármegyében született, később telepedtek le a községben. Galíciából szintén egy völegény érkezett, Halberstam (Benedek) Benejien Halberstam Salamon rabbi fia, aki Halberstam Friderikát, a szintén rabbi család tagját vette feleségül. A Halberstam család esetében is a településre történt migrációról beszélhetünk, hiszen a menyasszony családja Oroszországból származott és „munkalehetőség” miatt telepedtek Újfehértóra. Házasságuk rokoni kapcsolatokon nyugodott, az apai szülők a híres haszid Halberstam rabbicalád leszármazottai. Megvizsgálva a völegények migrációs hátterét, megállapítható, hogy 1906-ig (68 személy) a házasulandó férfiak közül hatan nem Újfehértón születtek, de a házasságkötésük idején újfehértói laccímmel rendelkeztek. Húszan a születéskori vármegyén belül vándoroltak. Az adatokból az is kitűnik, hogy a Monarchia keleti, északkeleti vármegyéiből meginduló migrációnak

két iránya volt, egyrészt, ami jellemzőbb, a Szabolcs vármegyébe irányuló vándorlás, másrészt a déli, nyugati irányú migráció az ország belsőbb vármegyéibe (Róth Jakab talmudtanuló Máramaros vármegyéből Biharba, ugyancsak Máramaros vármegyéből költözött el Jakabovics Izsák szikvízgyáros Biharba, Klein Dávid férfi szabó Szabolcsba, az ugyancsak férfi szabó Grünvald Sámuel pedig Szatmár vármegyéből Szabolcsba). A vármegyén belüli vándorlás iránya a vármegye távolabbi pontjaiból a nagyobb zsidó lélekszámmal rendelkező települések (Kisvárd, Nagykálló, Újfehértó) és a szabolcsi vármegyeszékhely, Nyíregyháza felé orientálódott. Nyíregyházi lakhellyel öt vőlegény is rendelkezett, közülük Kohn Albert kereskedő Abaúj-Torna, Cukker Izsák péksegéd a borsodi Emődről költözött a városba, Zegelbaum Albert pedig Paszabról költözött a vármegyeszékhelyre.

A vőlegények születési helyeiket tekintve mindössze 13 fő látta meg a napvilágot a nagyközségben, közülük heten tősgyökeres újfehértóiak, ők születésük után sem hagyták el a települést: Slosser Móricz önálló suszter iparos, Wasserman Sámuel szabósegéd, Grünberger Lajos takarékpénztári könyvelő, Katz Ignác földbérelő, Breuer Ferenc gőzmalom-tulajdonos, Herczeg Izsák talmudtanuló, Berkovics Márton szatócs. Kettő szomszédos településre költöztek (Nyíradony és Debrecen), foglalkozásukat tekintve az egyikőjük szabó, a másik személy vegyeskereskedő (a költözés okát és idejét nem lehet tudni). A tősgyökeres vőlegények közül négyen Grünberger Lajos Grósz Johanna Hermina, Katz Ignác Breuer Regina, Breuer Ferenc Grünbaum Fáni, Herczeg Izsák Sohle Pepi (Perl) szintén tősgyökeres hajadonnal kötött házasságot. Hárman, Slosser Móric, Wasserman Sámuel és Berkovics Márton távolabbi településről (Vaja, Hajdúnánás és Piricse) választott magának párt (az ide férjhez jövő menyasszonyok közül mindkét esetben a férj lakhelye van feltüntetve). A tősgyökeres párok esetében kíváncsi voltam a migrációs hátterükre is, mióta élt a család Újfehértón, a házassalándók hányadik generációját képviselték a családnak. Ahhoz, hogy ezt megtehessem, a születési anyakönyvek bejegyzéseit tekintettem át, viszont az izraelita születési anyakönyvek 1886-ig nem tüntették fel a szülők származási helyét, így a tősgyökeres újfehértóinak tartott vőlegények migrációs hátterét nehézkes feltérképezni. A helyi lakosú vőlegények közül nyolcan a környező vármegyében születtek (Megyaszó, Hajdúszoboszló, Vámospércs, Balmazújváros, Kisszentmiklós, Csornakő, Karád, Gyulaj), egy személy, Rabinovics Volf Moise Palesztinából származott.

A menyasszonyok közül mindenki helyi lakcímmel rendelkező lakos (egyedül Kupferstein Czili lakott Újfehértó külterületén a Pukkantó telepen, illetve Czirrenbaum Rachel Róza Sztropkón) közülük 17-en nem helyben születtek (Ung, Bihar, Zemplén, Hajdú, Abaúj, Szabolcs, Bereg vármegye, Oroszország). Családjuk valószínűsíthetően születésüket követően telepedett le a községben. A menyasszonyok lakhelyei tekintetében 98%-ban helyi lakosról beszélünk, a vőlegények esetében ez az arány 11% és mindössze a házasságkötések 10%-a kötött helyi lakosú menyasszony és vőlegény között. Az adatok a házasságkötések csoporton kívüli párkeresésére utalnak, melynek valószínűsíthető oka a helyi házassági piac korlátozottsága. Az időszak

házasságkötései között nem található vegyes házasság, ami nemcsak a zsidó, hanem a helyi keresztény közösség zártságát is tükrözi, tehát az exogám házasságkötés mellett a közösségre felekezeti homogámia is jellemző az egybekeléseknél. A párválasztás földrajzi szempontjai alapján elmondható, hogy a vőlegények származási helyeik tekintetében elsődleges Szabolcs vármegye (a környező települések), illetve Hajdú és Bihar, kevésbé a Monarchia távolabbi keleti, északkeleti vármegyéi, tehát a házasságkötés területileg egy szűk körben mozgott. A zsidó közösség a házassági kapcsolatok révén egy területileg kiterjedt rokonsági kapcsolatrendszer építhetett ki, mely megnövelte a helyi zsidó csoporton túli interakciókat, akár gazdasági szempontból is.

Foglalkozási jellemzők

A házasságkötések és a foglalkozási jellemzők kapcsolatának vizsgálatánál a vőlegény és a menyasszony, valamint apai szülőjük foglalkozását tekintettem át. Arra kerestem a választ, hogy a családok azonos foglalkozási ágba való tartozása szempont volt-e a házasságkötéseknél, és ha igen, ez milyen mértékben határozta meg azokat. Ennek mérésére a vőlegényeket tevékenységük alapján gazdasági szektorokba soroltam, valamint a felmenők esetében az azonos foglalkozási ágba való tartozást vettem alapul. A primer szektorba kerültek a felállított kategóriák közül a mezőgazdasági tevékenységgel kapcsolatos foglalkozásúak: a gazdálkodó, a földtulajdonos, a földbérelő, a földbirtokos, a kisbirtokos, az ispán, a gazdatiszt, a gazdasági sáfár és a napszámos. A szekunder szektorba az ipar területén dolgozók (ez esetben kisiparos szakmákat jelent), a szabó, szabász, cipész, pék, lakatos, mészáros, könyvkötő, valamint a szikvízgyáros és a gőzmalom-tulajdonos, a terciér szektorba a szolgáltatás területén dolgozók (kocsmáros, taligás), az értelmiségi pályán keresők (talmudtanuló, hittantanító), a tisztviselők (rabbi család tagja, takarékpénztári könyvelő, kereskedelmi levelező), valamint a kereskedelmi tevékenységet folytatók (kereskedő, szatócs, házaló) kerültek. Az egyéb kategóriába soroltam a regálebérlet, mivel nem tudni a bérlemény jellegét (földtulajdon vagy szolgáltatás), valamint a magánzó foglalkozású személyeket.

A vőlegények foglalkozási adatai a kereskedelem és az értelmiségi pályákon mutatnak magasabb értéket. 35 fő a kereskedelem területén dolgozott, 8 terménykereskedéssel foglalkozott, 5-en pedig vegyeskereskedőknek vallották magukat, a többiek házaló és fűszerkereskedőként, valamint rőfös és jelölés nélküli kereskedőként szerepelnek. A terménykereskedők közül 7 fő esetében külön megjelölik a kereskedő profilját: ló, bor, bőr, fa és üveg. Jelentős létszámban képviseltetik magukat iparosként (30 fő), a leginkább telített szakma a szabóké, 7-en önálló szabó iparosok, 4-en szabósegédek, magas arányukat a helyi kereslet indokolja.

A harmadik leginkább preferált szakma az értelmiségi, 1 fő hébertanító, 22 talmudtanuló és 5-en talmudisták. A talmudtanulók 5 személy kivételével (Guttman Kálmán, Jozifovics Sándor, Grósz Jakab, Rosenberg József és Leitner Dávid) Szabolcs vármegyén kívüli településekről származnak (Maros-Torda, Máramaros, Bereg, Bihar, Szat-

már, Szilágy, Galícia és Palesztina). A vizsgált időszak egybeesik a két híres újfehértói csodarabbi működésével, Silbermann Ferenc rabbi és az 1897-es halálát követően az ugyancsak önálló udvart vezető Shulem Eliezer Halbertstam tevékenységével. Ez indokolhatja az ide nősülő vallási pályán működő, illetve vallási pályára lépő vőlegények magas számát, hiszen a csodarabbi udvarának közelsége növelhette a menyasszonyok házassági preferenciáit is a vallásos vőlegények körében. Hitközségi adatok nem állnak rendelkezésre arra vonatkozóan, hogy milyen arányú volt az itt élő haszid közösség létszáma, de nem kizárt, hogy a vallási tevékenységet folytató férfiak többségében ortodox, illetve haszid irányzathoz tartozó családok leányaival kötöttek házasságot. Jóval kevesebb létszámban vannak jelen a leendő férjek más foglalkozási kategóriákban, így a mezőgazdaság (16 fő), a magánzó (3 fő), valamint a tisztviselő (8 fő) állásokban.

Ha összevetjük a vőlegények életkorát az általuk betöltött foglalkozásokkal, akkor megfigyelhető, hogy a mezőgazdaság kategóriába tartozók átlagéletkora 26 év, az iparosoké szinten 26 év – segéd nélkül számolva 28, segéddel (8 fő) 24 év –, az értelmiségieké 23 év, a kereskedők átlagéletkora 32 év, a szolgáltatás területén dolgozóké 29 év, a tisztviselőké 32 év, a gyártulajdonosok és egyéb önállóké 31,5 év. Három foglalkozáscsoportba tartozók átlagéletkora haladja meg a 30 évet, a tisztviselők között találjuk az 54 éves hitközségi metszőt, mely eredményezi a magas életkort, míg a kereskedők és a gyártulajdonos körében nem találunk idősebb személyt. Ezen csoportok tagjai a megfelelő egzisztenciális háttér megteremtését követően tudtak csak családot alapítani.

A vőlegények mellett a menyasszonyok (48 menyasszony esetében szerepel foglalkozás,) foglalkozási jellemzőiről elmondható, hogy többségükben háztartásbeliek (16 fő), 25 fő esetében segítő családtag megjelölés szerepel és mindössze 7 fő esetében találni önálló foglalkozást. Hatan iparos, míg egy valaki kereskedelmi tevékenységet végez. A dolgozó menyasszonyok közül hárman varrónők (a 21 éves Kupferstein Záli, a 24 éves Feldman Fáni és a szintén 24 éves Berkovics Mili), szintén hárman női szabók (a 22 éves Bleuer Fáni, a 46 éves Gelbman Hani, és a 24 éves Sniczler Róza) és 1 fő önálló cipőkereskedő (a 42 éves özvegy Klein Menyhértné Goldstein Fáni).¹⁷

A házasulandók párválasztási szokásainál mennyire volt meghatározó az azonos foglalkozási ágba tartozó családból származó menyasszonyt választani, arra a házasulandó családok foglalkozási adataiból lehet következtetéseket levonni. A 121 házasságkötésből 68 esetben szerepel a házasulandók szüleinek foglalkozása, ebből 23-ban fordul elő azonos foglalkozási ágba tartozás: 6-6 esetben kereskedő és iparos, 1-ben magánzó, 3-ban értelmiségi, 5-ben mezőgazdaság, további 1-1 esetben kocsmáros és gőzmalom-tulajdonos. Így a párválasztások 33%-ában játszott meghatározó szerepet az azonos foglalkozási ágba tartozó családból házastársat választani. A döntést nemcsak a vőlegény foglalkozása, hanem családjának azonos foglalkozási ágba való tartozása is befolyásolta. A paraszti társadalomra jellemző „család házasodott családdal”-elv az

¹⁷ Lásd 1. számú melléklet

esetek 26%-ában érvényesült (18 házasság), 10 házasság (7%) kötött kereskedelmi tevékenységet végzők és a vendéglátás (kocsmá) területén dolgozó családok között, ez alapján a foglalkozási homogámiára való törekvés nem tekinthető a legjellemzőbb szempontnak a párválasztásban a zsidó házasulandók körében, de mindenképpen befolyásolta a családi kapcsolatok alakulását.

A vőlegények és apai szülőjük foglalkozásának jellemzőinél (67 esetben van feltüntetve mindkettőjük foglalkozása) 29 esetben fordul elő azonos foglalkozás (43%) 5-en iparosok, 9-en kereskedők, 6-an mezőgazdasági területen, 5-en az értelmiségi pályán követték felmenőiket, 1 regálebérlő, 1 magánzó, 2 kocsmáros tevékenységet folytattak. A rokon kapcsolatra lépő családok 37%-a tartozik azonos gazdasági szektorba. A házasságkötéseket döntő mértékben tehát nem az azonos foglalkozási ágba való tartozás határozta meg, hanem számottevőbb lehetett a családok azonos vagyoni helyzete, ismeretségi köre, a már meglévő gazdasági kapcsolataik,¹⁸ melyet rokon kapcsolatok alakításával is igyekeztek mélyíteni, hiszen „a falusi kisvállalkozók életvilágában is fontos feltétele volt a sikeres üzletmenetnek, a hiányzó vagy kedvezőtlen gazdasági adottságok kompenzálásának, továbbá a családi vállalkozás átörökítésének a következő generáció számára.”¹⁹ A vagyonosabb házasságra lépő családok leányának hozományát a férjek gyakran a már meglévő üzleti vállalkozás működtetésére, vagy a kialakítandó tevékenységi kör biztosítására fektették, legyen az kereskedelmi, gazdasági vagy ipari jellegű munka. A párválasztási stratégiát áthatotta a gazdasági szempontú racionalitás és üzletszerűség „melyet a polgári mentalitás teljesítményelvűsége magyaráz”.²⁰

Vallási szempontból a házasságok homogám jellege a meghatározó, hiszen az időszakban más vallási felekezethez tartozó pár választása nem történt, a házasságkötések kizárólag izraeliták között kötöttek. Újfehértó zsidósága hivatalosan az ortodox hitfelekezethez tartozott, de a XVIII. század végi – XIX. század eleji nagy létszámú Galícia irányából történő migráció következtében a településen az ortodoxok mellett a haszid irányzathoz tartozók is éltek, valamint a helyi emlékezet és a holokauszt túlélők szóbeli közlése alapján neológok is. Tehát felmerül a kérdés, hogy az egyes zsidó vallási irányzathoz tartozók párválasztási szokásaiban mennyire volt meghatározó települési szinten a felekezeti kérdés, házasságot kötött-e egy neológ irányzathoz tartozó ortodox vagy haszid irányzatú család tagjával, így mennyire állja meg helyét a házassági homogámia ténye. Az izraelita helyi házassági piac korlátozottságát tükrözi továbbá az is, hogy a házasulandó felek párválasztása a helyi csoporton kívül történt, a vármegyei környező települések és a szomszédos vármegyék, főként Bihar és Hajdú irányából.

¹⁸ A családok esetében a terciér szektor aránya a döntő 60% feletti

¹⁹ CSÍKI TAMÁS: A megtelepedés útján. A nagytárkányi zsidóság a 18–19. században. In: Nagytárkány I. Tanulmányok a község településtörténetéhez és néprajzához. Lokális és regionális monográfiák 5. Szerk. VIGA GYULA. Somorja-Komárom, 2006. Fórum Kisebbségkutató Intézet, 186.

²⁰ Ö. KOVÁCS JÓZSEF: Zsidók a Duna-Tisza közén. Társadalomtörténeti esettanulmányok a XVIII–XIX. század. In: Kecskeméti Füzetek 6. Szerk. VÖRÖS KÁROLY – CSATÁRI BÁLINT. Kecskemét, 1996. Kecskeméti Lapok Kft. Kecskeméti Monográfia Szerkesztősége, 137.

Mellékletek

szektor	foglalkozási ág/ fő	foglalkozás	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907	1908	1909	1910	1911	1912	1913	Összesen (fő)				
primer szektor	mezőgazdaság 16 fő	birókoks	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	2			
		bérlő	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	1	-	-	2	1	1	-	-	-	-	-	7		
		ispán	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	2	
		gazdasági szifár	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
		gródszági kulcsár	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
		gazdálkodó	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	
		napszámos	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	
		cipész	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	3	3	
		nyomdász	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	2	
		suszter	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
		szabó	-	-	1	-	1	-	1	1	1	1	1	1	-	-	-	1	1	-	-	2	-	-	11	
		szekunder szektor	iparos 30 fő	laktos	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
asztalos	-			-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	
szabász	-			-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
mészáros	-			-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
szobafestő	-			-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
gőzmalom-tulajdonos	-			-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
székvizváros	-			-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
kereskedő	-			2	5	2	-	1	-	-	-	-	4	1	-	-	4	4	-	2	2	1	-	-	28	
házió	-			-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	2	
szatéc	-			-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4
kocsáros	-			-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
tercier szektor	tisztviselő 8 fő			pinéér	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
		hitközségi metsző	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	
		hitközségi szolga	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	
		rabbi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
		rabbi család tagja	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
		talardépfenntartó könyvelő	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
		kereskedelmi levetelő	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
		malom-üzletervező	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
		hitran tanító	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
		talmdiatulós	-	2	-	3	1	3	1	3	1	1	2	1	2	1	1	1	1	1	2	2	1	2	2	22
		talmdista	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	2	1	-	-	-	5
		egyéb	magánzó, reggale betűlő 3 fő	magánzó	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
reggale betűlő	-			-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
összesen	121	-	1	3	13	6	4	7	8	4	5	10	4	4	5	10	7	1	8	10	11	8	10	11	121	

1. számú melléklet: völegények foglalkozása. Saját szerkesztés. Forrás: *Újfehértó nagyközség házassági anyakönyve 1895-1913. MNL SZSZBML XXXI. 1.*

A vőlegény foglalkozása	A vőlegény apjának foglalkozása	A menyasszony apjának foglalkozása	Év
könyvkötő	-	kereskedő	1895
taligás	-	-	
kocsmáros	gazdálkodó	bérlő	
szabó	szabó	házaló	
metsző	-	tanító	
gazdálkodó	férfi szabó	házaló tollkereskedő	
önálló fűszerkereskedő	személyszállító bérkocsis	vegyeskereskedő	1896
önálló vegyes kiskereskedő	földtulajdonos	önálló rőfös kereskedő	
önálló lókereskedő	önálló lókereskedő	önálló kocsmáros	
önálló vegyeskereskedő	önálló vegyes kiskereskedő	önálló vegyes kiskereskedő	1897
szabósegéd	önálló szabó segéd	tanító	
önálló vegyeskereskedő	önálló kocsmáros	földbérlő	
önálló regálebérlő	önálló regálebérlő	földbérlő	
kereskedelmi levelező	imakönyv-kereskedő	önálló fűszerkereskedő	
talmudtanuló	önálló pékiparos	önálló kocsmáros	
talmudtanuló	talmudtanító	önálló vegyes kiskereskedő	
önálló vegyes kiskereskedő	önálló kocsmáros	önálló kocsmáros család tagja	
önálló házaló kereskedő	önálló bőrkereskedő	izraelita vallástanító	
önálló fakereskedő	önálló kocsmáros	földbérlő	
önálló cipész	községi végrehajtó	önálló bádogos	
gazdasági sáfár	önálló kocsmáros	gőzmalom-tulajdonos	
önálló rőfös kereskedő	önálló vegyeskereskedő	önálló kocsmáros család tagja	
magánzó család tagja	magánzó	magánzó	
önálló kocsmáros család tagja	önálló kocsmáros	önálló kocsmáros	1898
férfi szabó segéd	önálló rőfös kereskedő	önálló bádogos	
önálló borkereskedő	szóдавízgyár-tulajdonos	önálló kocsmáros	
önálló bőrkereskedő	önálló kocsmáros	önálló gombkötő	
rabbi család tagja	rabbi	önálló rőfös kereskedő	
földbérlő	földbérlő	önálló kocsmáros	
talmudtanuló	rabbi	helyettes rabbi	1899
talmudtanuló	gőzmalom-tulajdonos	önálló kocsmáros	
talmudtanuló	földbirtokos	önálló vegyeskereskedő	

Az újfehértói izraeliták házasságkötési jellemzői...

önálló vegyeskereskedő-család tagja	önálló vegyeskereskedő	önálló terménykereskedő	1900
önálló lakatos	lakatos	hébertanító	
szabósegéd	önálló szabó	önálló cipész	
péksegéd	kocsmáros	cipész	
gazdálkodó	földbérlő	földbérlő	
talmudtanuló	önálló vegyeskereskedő	önálló kocsmáros	
takarékpénztári könyvelő	földbérlő	önálló kocsmáros	
földbérlő	földbérlő	földbérlő	1901
gőzmalom-tulajdonos	földbérlő	gőzmalom-tulajdonos	
férfi szabósegéd	gazdatiszt	gazdatiszt	
önálló kocsmáros	önálló kocsmáros	önálló házaló	
talmudtanuló	rongyszedő	kocsmáros	
talmudtanuló	önálló marhakereskedő	földbérlő	
talmudtanuló	önálló kocsmáros	önálló terménykereskedő	
önálló pék	önálló kocsmáros	önálló tollkereskedő	1902
mészárossegéd	önálló mészáros	önálló férfisabó	
talmudtanuló	marhakereskedő	szatócs	
földbirtokos	földbirtokos	földbirtokos	
önálló férfisabó	földbérlő	földbérlő	
férfisabónál szabász	földbirtokos	terménykereskedő	1903
talmudtanuló	vallástanító	terménykereskedő	
önálló férfi szabó	önálló kocsmáros	önálló halkereskedő	
hittantanító	hittantanító	talmudista	
szikvízgyáros	kereskedő	községi pénzkezelő	
szatócs	szatócs	kocsmáros	1904
terménykereskedő	kereskedő	községi pénztárnok	
terménykereskedő	kocsmáros	kereskedő, szatócs	
földbérlő	földbérlő	földbérlő	
önálló terménykereskedő	terménykereskedő	terménykereskedő	
ispán	ispán	ispán	
szabósegéd	talmudtanító	cipész	
talmudtanuló	napszámos	kocsmáros	
kereskedő	kocsmáros	cipész	
talmudtanuló	tollkereskedő	izraelita egyházi szolga	

talmudtanuló	kocsmáros	férfi szabó	1905
péksegéd	vegyeskereskedő	férfi szabó	
terménykereskedő	terménykereskedő	földbérlő	
malom-üzletvezető	kisbirtokos	szatócs	
talmudtanuló	baromfikereskedő	olajkereskedő	1906
pék	tanító	napzámos	
talmudtanuló	szatócs	olajkereskedő	
szatócs	férfi szabó	kocsmáros	

2. sz. melléklet A vőlegények és az apai szülője, valamint a menyasszony apai szülőjének foglalkozása. Saját szerkesztés. Forrás: *Újfehértó nagyközség házassági anyakönyvi kivonatai 1895–1913. MNLSZSZB-ML XXXI 1/a*